

Luthers mørke sider

Reformationen var en fiasko. For Luthers ærinde var ikke at splitte kirken ad, men at reformere den fælles kirke. Og det frihedssyn, som Luther i dag hylides for, har de lutherske arvtagere grundigt bekæmpet i historiens løb. Hvis reformationen skal fejres, må det derfor ske med en god portion selvkritisk realisme

TEKST: EBERHARD HARBSMEIER, FHV. REKTOR FOR TEOLOGISK PÆDAGOGISK CENTER, LØGUMKLOSTER

Om et år er det 500-årsdagen for reformationen. Man kan spørge, om der overhovedet er noget at fejre. Og hvorfor vi i det hele taget har valgt den 31. oktober som mindedag for reformationen. Luther var dengang en ganske ukendt munk, han var allerede 34 år gammel og havde ikke skrevet noget som helst, kun et lille skrift på 70 sider om bodssalmerne. Med ét blev han berømt over hele Tyskland og Europa – men som han selv skriver i sine berømte erindringer – kom det helt bag på ham og skyldtes kun hans forsattes tåbelige overreaktion. Igen og igen skriver han, at han helst så denne sag ordnet i mindelighed.

Vi behøver i dag ikke at sælge afladsbreve for at sikre kirken økonomisk, vi har jo kirkeskatten, der på en måde har en lignende funktion: Nåden er naturligvis gratis, men vi skal da vise vores gode vilje ved at støtte kirken finansielt. Det er måske lidt tilspidset sagt, men på en måde er der ligheder mellem datidens afladshandel og nutidens kirkeskat, der vel ofte fungerer som en slags åndelig livsforsikring.

Men er der overhovedet anledning til festdag, eller bedre, fejrer vi reformationen som en sejr – eller er det i virkeligheden ligesom med 1864, at vi mindes et nederlag, der så blev omfortolket til en sejr? Det har jo aldrig været meningen, at Luther ville ødelægge den store fælles kirke og splitte den op i

konfessioner. Han ville reformere, men ikke splitte kirken.

GOETHES VERDENSFEST

For 200 år siden, da man forberedte sig til 300-årsjubilæet, gjorde ingen ringere end Goethe sig tanker om det forestående reformationsjubilæum. Vennen, komponisten Zelter fra Berlin, planlagde et stort oratorium i anledning af dagen og skriver om det til Goethe. Goethe kunne være kritisk over for Luthers korsteologi, men han havde stor respekt for Luther som bibeloversætter og fortaler for den kristnes frihed. For ham var Luther en "protestant", som han skriver i et digt fra samme tid, han priser de ægte protestanter, der modsætter sig befalinger af "paver og tyrker". Det er prædikantens frihed, der står vagt, og sådan, fortsætter Goethe, vil han også være en protestant i dag "i kunst og videnskab". Han overvejer ved samme lejlighed i et notat og brev til Zelter, om man ikke skulle flytte fejringen af reformationen til en anden dag, nemlig fusionere den med 18. oktober, slaget ved Leipzig, afslutningen af frihedskrigen, hvor en tysk frihedscoalition vandt over Napoleons hære. For, siger Goethe, i dag skal reformationen som frihedsbevægelse kun fejres sådan, at også velsindede katolikker kan være med.

Han tænker på en nationalfest, en verdensfest, hvor humaniteten står i centrum. Ikke en kirkelig reformationsfest, for der kan jo ikke være en fuldkom-

» På en måde er der ligheder mellem datidens afladshandel og nutidens kirkeskat, der vel ofte fungerer som en slags åndelig livsforsikring

men glæde, når alle de andre ikke kan være med i vores lutherske navlebeskuelse, hvor man i virkeligheden mindes de følgende århundreder med ulykke, krig og ødelæggelse i religionens navn. Hvad med en fest, hvor ikke kun kristne, men også jøder, muslimer og hedninger er med? Man tænker bare på den ånd, der vil udgå fra en sådan fest i humanitetens og frihedens navn.

FRIHED OG 'ORDNING'

Vi vil følge Goethe deri, at vi forsøger at formulere reformationens anliggende på vor tids vilkår, vi er jo ikke hverken Bibelens eller Luthers papegøjer, men har som protestanter pligt og ret til at formulere reformationens anliggende på vor tids vilkår. Hvad Luther kaldte lov og evangelium, siger Goethe, kalder vi nødvendighed (vi vil sige bundethed) og frihed, og det, der binder de to ting sammen, er kærligheden, der både er en stor frihed og bundethed i ét.

Hvis jeg skulle bestemme en dato for reformationsfejringen, så ville jeg ikke tage den 31. oktober, det er jo da uvist, om Luther overhovedet har slået tesar op eller blot har sendt dem til sine forsatte, men jeg ville tage hans tale i Worms den 18. april 1521 over for kejseren, fyrster og biskopper, rigets mægtige. Her hvor han nægtede at kalde det tilbage, han havde sagt og skrevet, medmindre man kunne modbevise ham ved den hellige skrift eller fornuftgrunde. For – og denne sætning har jo brændt sig ind i protestantisk selvbevidsthed – det er ikke tilrådeligt at handle imod sin samvittighed. Det er den klassiske formulering af den evangeliske frihed. En prædikant – og for den sags skyld i det hele taget en kristen – er kun bundet af skriften, fornuften og sin samvittighed og ikke af nogle direktiver, ordninger og befalinger af nogen art.

Nu er der jo trods alt stor forskel på, hvad vi forstår ved frihed, og hvad man forstod ved det i 1500-tal-

let. Og allerede dengang var det som bekendt omstridt. Vores tanker om tolerance, demokrati, respekt for anderledes tænkende, ytringsfrihed var Luther fremmed – han så i anderledes tænkende altid djævelen på færde. Og man må jo sige, at frihedsbevægelser i 1800-tallet og indførelse af religionsfrihed og demokrati skete under kirkers og især den lutherske kirkes modstand. Al den frisind og den frihedslovgivning i den danske folkekirke, som vi roser os så meget af, blev jo indført imod stort set alle biskopper. Om det nu var indførelse af menighedsråd, sognebåndsløsning, valgmenigheder, afskaffelse af tvangsdåb – biskopper var altid imod, for frihed smagte for dem af uorden. Hvilket jo altid har været et svagt punkt i den lutherske tradition, at man var mere fikseret af orden end af at værne om frihed og kærlighed. Der skulle en anden – i Danmark grundtvigsk – reformation til, der satte ikke orden, men friheden i højsædet. Som det spøgefuldt blev bemærket i en tysk sammenhæng, at efter det gammellutherske synspunkt skulle man oversætte Paulus' berømte ord sådan: Så bliver da tro, håb, kærlighed disse tre – men størst af dem er – *die Ordnung!*

Jeg kan endnu huske fra min gymnasietid, vore konservative lærers taler om frihed og bundethed, hvor pointen var, at kun, når man var bundet, var man fri. Reelt betød det dengang, at den såkaldte frihed var, at man frivilligt underkastede sig autoriteterne, men bestemt ikke at man skulle gøre, hvad man ville, eller endda protestere imod autoriteterne. På den slags taler svarede vi dengang: Hvad er det modsatte af frihed? Svar: Det er den "ret forståede" frihed.

Nu er det jo rigtigt, at både Paulus og Luther i sit berømte frihedsskrift taler om både det at være fri og det at være bundet. Men det skal under alle omstændigheder ikke forstås som dels-dels, som vi hørte det i gymnasiet – dels fri, bare du gør, hvad der bliver sagt – men *helt* fri og *helt* bundet. For der

» Det er jo lidt et paradoks, at lutherske teologer først har bekæmpet alle moderne friheds-ideal, for så bagefter at tage dem til indtægt som angivelige følger af reformationen

er for mig at se kun ét, der begrænser min frihed, og det er den andens frihed. Eller, for at tale med Goethe, men da også Luther – det er kærligheden.

Vi har i disse år diskuteret friheden i kirken, tolerancen over for mindretal, der ikke skal mobbes. Og der er i denne diskussion to former for frihed med hensyn til religion – eller åndsfrihed – der gør sig gældende: Det ene er friheden til at missionere for sine synspunkter, det andet er friheden fra at blive udsat for andres pågående missioneren. Jeg vedgår gerne, at jeg har respekt for begge synspunkter, selvom det er svært at forene de to.

Friheden begrænses ikke af “die Ordnung”, men af kærlighed, Goethe ville måske sige humanitet. Vi lever i en anden tid, og Luther og især den følgende Lutherdom nåede ikke at drage konsekvenserne i samfund og politik af deres eget frihedssyn. Men dog er vores frihedssyn, den frihed, der kun er bundet af kærligheden, en arv fra reformationen.

For nu at citere Luther, der ikke kun kunne tale smukt om troen, men også om kærligheden. “Kærligheden binder os, men kan samtidig kun trives i frihed.” Derfor havde han noget imod munkeløfter og andre løfter, der gør tro og kærlighed til en lov, man pålægger sig selv. Han havde sådan set ikke noget imod klostre og munke, han havde selv været

munk (og sagde dertil: én gang munk, altid munk), men det var løfteriet, der var ham inderligt imod. Hykleriet ligger lige om hjørnet, når man gør kærlighed til lov. Men i Guds rige, siger han, der er der ingen løfter, ingen bud, ingen love – jeg ville tilføje ingen Ordning – der sker alle ting frit “aus Lust und Liebe”, af lyst og kærlighed. Det er ikke ordensteologiens “ret forståede”, men den evangeliske frihed – at leve og handle “af lyst og kærlighed”.

SELVKRITIK ANNO 2016

Den 12. november 2016 holder den tyske Luther Stiftung sin årskonference i København på Nationalmuseet, hvor der uddeles en pris – en Luther-rose – til en repræsentant fra dansk erhvervsliv, Niels Due Jensen, der har gjort sig fortjent i dygtigt lederskab, innovativ indsats og høj etisk standard inspireret af den lutherske tradition. Konferencen vil drøfte forholdet mellem reformationen og den danske og skandinaviske velfærdsmodel. Den socialt ansvarlige form for kapitalisme, der præger det danske samfund.

Det er som bekendt omstridt, om der er en direkte sammenhæng her, også i katolske lande har man da velfærdsmodeller og social ansvarlighed. Det er formentlig en dansk og skandinavisk fordom, at her har man verdensrekord i frisind, tolerance, demo-

Ulla Unseld-Berkéwicz, modtager af Luther-rosen 2015

krati og social ansvarlighed. Og som nævnt er reformationen jo bestemt ikke kun en succeshistorie, men også en katastrofe med blodige religionskrige i Europa. Med en vis ret kaldte Goethe kirkehistorien for et “miskmask af fejltagelser og vold”. Og den lutherske øvrighedsetik har som bekendt haft fatale følger.

Der er grund til at fejre reformationen, men man skal gøre det med en god portion realisme og ikke overse reformationens skyggesider. Når der i dansk sammenhæng lægges så stor vægt på reformationens betydning for samfundet, skal man ikke glemme dobbeltheden i det. Der er både positive og negative følgevirkninger af reformationen, og man kan ikke udgive alle moderne fremskridt som demokrati, tolerance, menneskerettigheder, frihed for at være en følge af reformationen – ud fra det ofte fremførte argument, at alle mennesker ifølge Luther er umiddelbare over for Gud. Kan være at denne tese indebærer samfundsmæssige konsekvenser, men disse konsekvenser blev først draget senere i oplysningstiden. Det er jo lidt et paradoks, at lutherske teologer først har bekæmpet alle moderne frihedsideal, for så bagefter at tage dem til indtægt som angivelige følger af reformationen.

Da omtalte Luther Stiftung i 2015 holdt årsmøde, fik den jødiske leder af Suhrkamp Verlag, Ulla

Unseld-Berkéwicz, en “Luther-rose” som pris. Hun holdt en fantastisk takketale, hvor hun mindede om Luthers helt uacceptable jødehad. Hun mindede også om, at jødeforfølgelsen ved rigskrystalnatten ikke skete tilfældigt natten til den 10. november, Luthers fødselsdag, men ganske efter Luthers opskrifter i sine Jødeskrifter, og at lutherske biskopper fejrede terroren imod jøder som en realisering af Luthers anliggende. Og dog, siger hun så stærkt, modtager jeg prisen, for Luther var en modig mand, der gjorde op med datidens herskende, “medens biskopper sov” som det hedder i den 11. af de 95 teser. En bevægende tale af en, der har mistet det meste af sin familie i Holocaust. Alligevel modtager hun prisen – uden at bagatellisere Luthers jødehad – af kærlighed til det tyske sprog og beundring for Luthers mod til at modsige de mægtige.

Man skal hverken stirre sig blind på Luthers mørke sider eller bare ignorere dem. I modsætning til sin modpart Erasmus var Luther en lidenskabens mand – på godt og ondt. Derfor er det et godt råd af Goethe, at man skal fejre reformationen sådan, at andre også kan være med, jøder, muslimer, katolikker. Ellers bliver det – jeg havde nær sagt ureformatorsk – navlebeskuelse. Selvkritik var måske ikke Luthers stærkeste side, men den er alligevel en reformatorsk arv. ■